

Az írók Európája

A mi országunk

ARTE ■ *Európa közepén: Magyarország. Középen és távol: A Kelet első országa? A Nyugat utolsó országa? Magyarország kaotikus történelme, a zűrzavarok útkeresztződése, amelyek megvárták az európai 20. századot, és lökésbullámaik a jelent is kísértik.*

Hogyan lehetne meghatározni egy nemzet karakterjegyeit, amikor a nemzeti emlékezet mítikus értékkel rubázta fel a múltat? Hogyan képzeljük el ezt az országot, amelyben az önazonosságra ébredés nyugtalanító vonásokat öltött? A választ most olyan magyar íróktól kapjuk meg, akik műveiket éppen a meghamisított emlékezetrel és a felejtéssel szemben alkották meg.

Nádas Péter, Esterházy Péter – stílusuk, érzékenységük megkülönbözteti őket, ám közösek abban, hogy éles tudatossággal szemlélik országuk viharos történelmét.

Nagy erejű művében Nádas Péter feltárja a magyar emlékezet eltemetett mélyrétegeit. Egy olyan világ poklaival néz szembe, amelyet feldúlt a háború és a diktatúrák sora.

A betvenes évek végétől Esterházy Péter jeleníti a magyar irodalom megújulását. Regényei az ironia és a komolyság kettősségében alkotják újra a magyar arisztokrácia egyik legillusztrisabb családjának hol hőbortos, hol vészterhes múltját.

Ez a két író a nyolcvanas évek végén megélte a keleti blokk bukását, a demokrácia nyitányát, a ma hatalmon lévő jobboldali nacionalisták megjelenését, az antiszemitizmus ősi démonának és a cigány kisebbség elnyomásának visszatértét.

A múlt tisztázásához és a jelen megértéséhez ezeknek az íróknak a szavaim át vezet az út, akik szorosan összefűzik a legszemélyesebb tapasztalatot, az egyéni sorsot és a kollektív történelmet.

A legintimebb történetekben miként működik közre a história – A magyar önkép a vereségből dolgozik

NÁDAS PÉTER ■ Nincs Nagy Történet, nincs személyes történet, nem állnak külön. Ez nagyon fontos, induljunk ki ebből.

ESTERHÁZY PÉTER ■ Azt lehet mondani, hogy a családom mindent elveszített, de én nem veszítettem el semmit. Tehát ezt nagyon természetes dolognak találtam, azt, hogy az embernek nincs semmije. Semelyik rokontól, vagy apámtól soha nem hallhattam erre vonatkozó morgást, hogy milyen balszerencse ez az egész... (Jut eszembe, anyámat kivéve.) A polgári családok azonnal tudták, hogy mit veszítettek el. Hogy az ezüst eszcájgból 12 hiányzik most, és a gyűrűket elvitték az oroszok, a németek pedig fölgyújtották a... Nyilván annyi

gyűrű volt nálunk... Azt szokták erről mondani, hogy mindent birtokolni vagy semmit birtokolni az ugyanaz. Majdnem ugyanaz.

NÁDAS ■ Nem föltétlenül a história dolgozik be a személyesbe, a személyes legalább annyira beledolgozik a históriába; hanem engem inkább az érdekel, hogy az egyes emberi történetekben, a magán történetekben, a privát történetekben, a legintimebb történetekben miként működik közre a história, miként társszerző, miként alakítja az életrajzokat vagy miként torzítja, miként torzítja el, miként alakítja át, miként kaszabolja szét, miként töri és zúzza szét az isteni adottságot, ami az ember számára a legfontosabb: a karakterét.

ESTERHÁZY ■ Én rendes matematikus soha nem voltam, de rendes futballista az voltam. Mindig az voltam, négyéves korom óta, tehát számomra ez volt A játék. És nagyon sokat tanultam innét. Például azt, hogy mi a játéknak a komolysága, mi a játéknak a méltósága, azt nekem a futball mutatta meg. Vagy a kapcsolat egyén és közösség között. A futballban nem lehet egyedül jónak lenni, ez pedig egy nagyon jó, fontos tapasztalat. Hogy csak a közösséggel együtt működik a személyes jó.

És akkor hirtelen keletkezik egy csapat, a leg súlyosabb diktatúrában (ez is nagyon érdekes), amelyik soha nem vereséget szenved, hanem mindig győz, tehát azok az emberek, akik kijöttek a stadionba, akkor, arra a másfél órára szabad emberek lehettek... Ez persze öncsalás volt, de működő öncsalás, és ez a csapat hirtelen megtestésítette ezt a szabadságot.

Ezek a játékosok, a Puskás, a Hidegkuti, a Czibor, a Kocsis, a Grosics, ezek afféle mítikus alakok voltak... Amikor életemben először találkoztam Puskással, ez olyan volt, mintha T.S. Eliottal találkoztam volna, vagy a Rabelais-val, vagy a Flaubert-rel, kezét nyújtott, és napokig vittem így a kezem, hogy Ő hozzáért, hozzá lett érve.

És persze csak a legfontosabb mérkőzést veszítették el. Nagyon érdekes volt ennek az egésznek a társadalmi mögöttese. A magyar önkép a vereségből dolgozik, tehát a történelem az olyan, hogy abban a magyarok mindig vereséget szenvednek.

Mindenfélét írtam abból az álmodozásból, hogy mi történt volna, hogyha... ha 54-ben nyer a magyar csapat, és akkor el lehet játszani avval a gondolattal, hogy az azt jelentette volna, hogy nyugodalmasabb marad a társadalom, hogy nincsen 56, aminek az a következménye, hogy ez az egész diktatúra sokkal könnyebben és elviselhetőbben fejlődik, és így aztán még ma is kommunista diktatúra volna. És akkor persze ez az interjú sincs.

1956 októberében mintha varázsütésre mindenki jó emberré vált volna

ARTE: *1956 októberében, amikor Magyarország példátlan forradalmat él át, a Budapesti Honvéd labdarúgó csapata az Európa Kupáért verseng külföldön. A vissza nem térés meccse ez Puskás, Czibor, Kocsis számára: a száműzetés útját választják. A politikai vita szele, amely folyamatosan csendesedik Sztálin halála és bűneinek elősorolása óta a XX. kongresszuson, ismét felélesztette a változás reményét a szovjet blokk országaiban. 1956. október 23-án Budapesten több ezernyi tüntető, diákok, értelmiségiek, alkalmazottak, munkások indulnak el a parlament előtti térre: tarkabarka tömeg fejezi ki, hogy ellenséges érzelmekkel tekint a kormányra és a szovjetekre, szabadságot és függetlenséget követel. Egy hősiesség forradalom kezdete ez, amelynek a vérbefojtás lesz a sorsa.*

NÁDAS ■ [1956. október 23-án] Tömeg az volt, beláthatatlan tömeg, ekkora tömeget a szülővárosomban még nem látott senki, de nem volt tömeghisztéria. A tömegnek volt egy fajta méltósága, nyugalma. Ilyen kivételes órákban érzekeli az ember, hogy a szabadság, vagy a szabadságvágy valójában mit jelent, és mire képes. S miután érzékelttem, átéltem, soha, egy pillanatra sem, hát ezt nem törölhettem ki semmi.

ESTERHÁZY ■ Ugyanígy mutatott hirtelen egy országot mint közösséget, ez nagyon ritka, amikor ez az egység minden hátsó szándék nélkül és minden rossz nélkül megmutatkozik, csak a szépsége... nem tart sokáig az ilyen... Meseszerű történetek keringtek, hogy nyitva voltak az üzletek, de mégse tört be senki. És mint hogyha varázsütésre mindenki jó emberré vált volna... ez különösen kedves dolog nekem. Van nekem ez a Nádas Péter nevű barátom, az szokott azon nevetgélni, hogy van az a mondatom, valahol írtam: az ember végül is jó... hát ő ezt hihetetlen mulatságosnak találja, hogy valaki ilyet leírjon.

NÁDAS ■ Politikailag felvilágosult gyerek voltam, aki akkor már szembefordult a szüleiével, a kommunista szüleiével, jókora konfliktusaink voltak az apámmal. Én úgy ítélt meg, hogy október 23-án forradalom tört ki, ő úgy ítélte meg, hogy ellenforradalom. Ez volt konfliktusunk egyik tárgya.

ESTERHÁZY ■ Nagy Imre volt formálisan 56 vezetője, és ugye kommunista volt, mégpedig a moszkvai vonalhoz tartozó. És akkor, amikor november 4-én bejönnek az orosz csapatok, hirtelen hős lesz, megtalálja saját maga hősiességét, és akkor semmi kompromisszumot nem köt, és mint egy romantikus regényben, a bitófaig képviseli ezt a következetességet.

NÁDAS Péter
Egy családragény
vége
Jelenkor, (1977),
2012

Emlékiratok könyve
Jelenkor, (1986),
2012

Párhuzamos történetek
Jelenkor, 2005,
2012

„Az idő ellenében élni – írni az ár ellenében”
(Krisztina Koehnen interjúja)
Magyar Lettre Internationale, 17

„Én is csak egy állat vagyok, gondolkodó állat”
(Alex Hilbert interjúja)
Magyar Lettre Internationale, 20

„Egyetlen kísérleti terepem én magam vagyok”
(Eve-Marie Kallen interjúja)
Magyar Lettre Internationale, 36

ESTERHÁZY Péter
Termelési-regény
Magvető, 1979,
2004

Bevezetés a szépirodalomba
Magvető, 1986,
2003

Harmonia caelestis
Magvető, 2000,
2013

Javított kiadás
Magvető, 2002

„Az elrabolhatatlan Európa”
Magyar Lettre Internationale, 2

„Ki nem történet-elvű itt?”
Magyar Lettre Internationale, 31

2014 nyár

„Esterházy vacsora”
(Papp Gábor
Zsigmond filmje)
Magyar Lettre
Internationale, 37

„Nem akarok sokat,
csak mindent”
(Eve-Marie Kallen
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 39

„A Töttössz-szöveg”
Magyar Lettre
Internationale, 47

„Attól féltém, hogy
most már mindig
komoly embernek
kell lennem”
(litera-nagyvizit)
Magyar Lettre
Internationale, 48

„Kis magyar porno-
gráfia oroszul”
(Okszana
Jakimenko
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 56

„Azt hiszem, inkább
szó-író vagyok”
(Majse Aymo-Boot
interjúja)
Magyar Lettre
Internationale, 69

„Amit el akarok
mondani, az
többnyire nem egy
történet”
(beszélgetés
Selyem Zsuzsával)
Magyar Lettre
Internationale, 80

NÁDAS ■ Így aztán november negyediké hajnalát sem élhettem át másként, mint egy katasztrófát, mint egy személyes tragédiát. Az apám nem volt éppen ott, mert illegálisba vonult, mint később megtudtam, volt fegyvere, harcolni ugyan nem harcolt velem, fegyveresen úgymond nem harcolt a forradalmárok ellen, de volt fegyvere, amivel később megölte magát. Ez a legnagyobb elképzelhető összeomlás volt, jöttek vissza az oroszok Budapestre, hajnalban, a nagybátyám lakásában voltam, a Pozsonyi úton, abban az utcában, ahol egyébként megszülettem, hajnalban jöttek a tankok, végigvonultak ezen az utcán, ahol csikorgott a láncfal, nem voltak lövések, néma hajnal volt, úgy hajnali 4 körül, és akkor rögtön bekapcsoltuk a rádiót, hogy mi történt. Akkor már beolvasták, akkor olvasták be a Nagy Imre kormány nyilatkozatát.

Hogy a kormány a helyén van, nem volt igaz. Már elmenekültek. Hogy csapataink harcban álltak volna, az sem volt igaz. Nem voltak csapataink, a korábbi napokban szétesett a hadsereg. Illetve azokat a csapattesteket, vagy azokat a harcoló egységeket és ellenállói csoportokat, amelyek tényleg harcban álltak, az oroszok néhány nap alatt felmorzsolták. Apám meg akart volna győzni, hogy ez ellenforradalom volt. Én viszont azt mondtam, lehetséges, hogy igazad van, ellenforradalom, de ha egyszer a többség így akarja, akkor a többség így akarja. Erre azért volt egy érve. Ha a többség hülye, akkor neked ettől nem kell föltétlenül hülyének lenned. De szó szót követett. Olyan sértő dolgokat mondtam neki, hogy meg akart pofozni, talán így akart jobb belátásra bírni. Én viszont elfutottam. Egy asztal körül kergetőztünk. Futás közben az asztalba kapaszkodtunk, lerángattuk a terítőt, mindenféle tárgy volt rajta, ezek zajosan zuhantak, s így aztán egy kis családi bohózatban ért véget a politikai konfliktusunk. Ezt az atyai pofont azonban elkerültem. Egy kétségbeesett ember, egy összetört ember, aki ebből a történelmi gödörből tényleg nem tudott többé kimászni, de én, a kamasz, még ezzel az összetört, kétségbeesett emberrel is kegyetlen voltam... ez már így marad.

ARTE ■ Emlékiratok könyve – Párhuzamos történetek: *Nádas Péter két főműve a bűnök és pusztítások által baláltra sebzett kollektív emlékezetet tárja fel, azokat a bűnöket és pusztításokat, amelyeket ez az emlékezet megnevezni sem hajlandó. Regényfolyamok. Kanyarulataikban ott sodródunk egy század és egy ország rettenetes történelmének törmelékei. A 20. század megrázkódtatásainak, tévelygéseinek a narráció szabálytalansága felel meg, a görcsös próza, a kibegyezett érzékenység és egy olyan irodalmi világ megteremtése, amely a káosz mintáját követi.*

NÁDAS ■ Csatlakozott a saját életem pozitív energiáimhoz. Táplálta saját életem pozitív energiáit. Ezek nélkül valószínűleg nem tudtam volna nyugton ülni egy diktatúra kellős közepén, egy szerszamos kamra típusú faházban, tényleg egy szerszamos kamra volt, s nem tudtam volna ott a legnagyobb belső nyugalomban úgy írni az *Emlékiratok* könyvét, hogy a hátamat télen felforrósította a kályha, miközben lefagyott a lábam, nyáron pedig délutánra 40 fok volt benne. Ha nem ez lett volna a meggyőződésem,

ha nem számíthattam volna a belső biztonságra vagy a belső bizalomra, amit az embernek a saját szabadsága ad, akkor valószínűleg képtelen lettem volna erre a mutatóványra.

ESTERHÁZY ■ Mi mindig azt látjuk, ahogy a történelem lenyom minket. Hogy beleütközünk. De éppenséggel meg is tud emelni.

Ez a Kádár-féle diktatúra érdekes képződmény volt

ARTE ■ *Esterházy Péter könyveiben a történelem szeszélye osztja a lapokat, az irodalom kiszabadul a tények zsarnokságából. Legbíresebb regénye, a Harmonia caelestis az elődei legendáját meséli el. Tragikomikus eposz, barokkos mámor: Magyarország Esterházy-dinasztiájának nagysága és hanyatlása, amelyet elsodor-tak a történelem zűrzavarai. A múlt káprázatát a kijózanodás követi: ez Kádár János gulyás-kommunizmusának korszaka, amikor Magyarország a Nyugat szemében „a legvidámabb szocialista barakknak” látszott.*

ESTERHÁZY ■ Amikor elvégeztem a matematika szakot, akkor egy számítástechnikai intézetbe kerültem, és ott a főnököket elvtársnak kellett szólítani. Amit én nagyon nem akartam. Nem állt rá a szám. Viszont a vezetéknev után nem lehetett egyszerűen azt mondani, hogy „úr”, tehát hogy „Kovács úr”, de ha megtanulta az ember a keresztnévet, akkor már lehetett a titkárnőnek azt mondani „Kovács Ferenczel szeretnék beszélni”, vagy a telefonban. Ezért én azt csináltam, hogy bebefláztam a főnököknek a keresztnévet, és akkor nem kellett az elvtársat mondani. És baromira büszke voltam magamra, hogy így túljártam a kommunista diktatúra eszén, miközben nem vettem észre, hogy hogyan is van... Hogy én egy 25 éves, tehetséges, okos, fiatal ember vagyok, előttem a világ, és ott biflázom ezeknek az idiótáknak a nevét, ott ülök a szobámban és tanulom a nevüket, ahelyett hogy rájuk borítottam volna az asztalt... De az nem lett volna logikus, hanem hát ez, ez volt logikus. Vagy lehetséges... Azt hittem, hogy most milyen jól túljárok az eszükön, pedig csak megalázkodtam.

Amibe mi beleütköztünk, az már nem halál volt, hanem ezek a kicsi vackok, aminek a fájdalmas és pusztító hatását az ember nem rögtön vette észre.

Egy lefordíthatatlan szó a „buhera”. Valamit megbuherálni, ez alapszava, alaptevékenysége volt

ennek a rendszernek. Hogyan lehet túlélni valamit, minden a túlélésről szól, ami azt is jelenti, hogy nem az éléről szól, nem arról volt szó, hogy hogyan kell élni, hanem hogyan kell túlélni. Kertész Imrének van erre vonatkozóan egy nagyon drámai mondata, hogy ő azért tudta túlélni bizonyos értelemben a holokausztot, és nem került, mint más nyugati túlélő, az öngyilkosság közelébe, mert az egyik diktatúrából a másikba esett bele, és a diktatúrában nem kell, nem lehet arról gondolkodni, hogy mi az élet értelme, mi a szabadság, mi a méltóság, egy dolog van: túlélni.

Sokat tanultam Kertészről, vagy legalább remélném, hogy tanultam tőle, a *Sorstalanságnak* a... hát hogy nagy szót mondjak, a *Sorstalanságnak* a zsenialitása abban az egyszerű felismerésben is van, hogy mutat valakit, aki megismeri éppen a világot, és amit megismer, nincsen választása, azt találja természetesnek. A világ olyan, hogy elvisznek Auschwitzba, hogyan is lehetne ez másként, ez az ember sorsa, ez a sors nélkülség. Ezért tud ez a kicsi történet univerzális lenni.

NÁDAS ■ Hazánk ténylegesen a gyors felejtések hona. De nem hiszem, hogy bárhol létezik nagy közös emlékezet. Emlékezetek vannak. Valamennyi erősen torzított. Ezek egymás mellett élnek. Kétségtelenül létezett a forradalomról egy tömegesen ápolt hamis emlékezet, az iskolákban, már az óvodákban is, a szónokok szájából is ez ömlött. Ez az emlékezet, november 4-ét tette meg ünnepi évfordulónak, az összeomlást, a vereséget, és nem október 23-át, nem a szabadság ünnepét, nem az önrendelkezés jogát. Kifordították a történelmet a menetéből, kifordították, miként egy kesztyűt. November 4-én legyőztük az ellenforradalmat, ünnepeltek a szónokok, ismét szocializmust építhetünk.

ESTERHÁZY ■ Ez a Kádár-féle diktatúra érdekes képződmény volt, amennyiben egy úgynevezett puha diktatúra volt, ahogy én mondani szoktam, soft porno. Nem volt szabadság, de szabadságok voltak, nem lehetett megmondani, hogy mit lehet és mit nem lehet, mert elég sokat lehetett, de bármikor jöhetett egy mindent elsöprő nem... Tehát tulajdonképpen egy állandó fenyegetés, (mert ugye egy diktatúra nem tud mást csinálni, csak fenyegetni), amely azonban nem valósul meg, vagy többnyire nem valósul meg, vagy 99%-ban nem valósul meg. Hát éppen az 1% miatt igazi fenyegetés.

Az Emlékiratok könyvét sikerült úgy megírnom, hogy a Shoah kimaradt belőle

NÁDAS ■ És hát aztán, amikor 61-ben fotóriporter lettem, akkor általában négy napot valahol vidéken töltöttem. Nagy élmény volt. Felismerni a Dunát, mint valóságos határvonalat. A Duna már a római birodalomban határvonalaként működött. Megtanultam, hogy mi van a Tiszán túl, mi van a Dunán túl, és mi van a Dunán innen. Nagy különbség. Furcsa módon a mai napig nagy különbség. Ezek nagyon fontos évek voltak, ezek voltak a diktatúra legsötétebb éveit, számomra azonban felismerésekkel teli évek. Teljes szabadságban dolgoztam, mert az ember tulajdonképpen a legnagyobb káoszban is szabad lény, csak éppen nem tudtam megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a szerkesztőségem támasztott velem szemben, vagy nem is a szerkesztőség, hanem a szakma, a korszak. Az volt az elvárás, hogy mosolygó, nevető, derűs embereket fényképezzek. Fényes legyen az ég. Esetleg néhány báránnyel. Egyszóval minden a lehető legjobb legyen, és a lehető legnagyobb rendben legyen.

Békés körülmények között ki lehet ugyan csalni a másiktól a nevetést, na de olyan monológok, olyan panaszáriák közepette, amelyeket akkor mondtak föl nekünk, abszurd vállalkozás volt mosolyra vagy nevetésre bírni bárkit. Halálosan szégyelltem magam. Ezért nagyon hamar a szakma szélére sodródtam. Tulajdonképpen nem is fogtam föl, hogy miről van szó. Tovább csináltam ezeket a sötét képeket, nagyon sötétek voltak a képeim. Nem is tudtam fölfogni ésszel, hogy miért nem érdeklí őket a realitás, amint készségesen az ember szeme elé tárul. Nem értettem, hogy miért kéne megrendeznem egy olyan realitást, ami nem létezik.

Amit most erről a képről itt elmeséltem, a diktatúra, a szocialista diktatúra idején történt. A rendőrök arra voltak érzékenyek, amire a rendőrök érzékennyé tették őket. Nincs rajta mit szépitni... a rendőrök a nyomozásnál mindig a cigányokhoz vezették a rendőröket. Akkor is, ha

az elkövető nem cigány volt, akkor is odavezették, erre a szagra szoktatták rá őket, a szegénység szagára. Amikor a tévész-istállót felgyújtották, akkor ehhez a férfihez vezették a kutyák a rendőröket, letartóztatták a férfit, mert a tévész-vagyont megkárosítani különösen nagy bűnnek számított, és bebörtönözték. A fotó akkor készült, amikor elbocsátották a börtönből, nem tudom, két vagy három év után, közben meghalt a felesége, három gyermekének anyja, és a három gyerek egyedül maradt.

És ezt annyira szégyelltem, ezeket a kísérleteket, hogy nevetésre kéne bírnom másokat, egy idő után föladtam. Jó, akkor nem leszek fényképész. Majd írni fogok, újságíró leszek. Azt hittem, hogy jobb lesz. Tulajdonképpen kicsit rosszabb lett, úgyhogy néhány év múltán a nagy újságírói karrieremnek is vége lett. És a második könyvem után, a második elbeszéléskötetem után, már nem publikálhattam kilenc évig. Nem cenzúrázták, hanem egyszerűen nem jelentek meg az írásaim. Visszadobták. Vagy olyan is volt, hogy vissza sem adták. Húzták az időt, évekig nem adtak semmilyen választ. Ez a módszer, hogy is mondjam, az alkotók tönkretételének egyik legcsodálatosabbika, legtokéletesebbike, úgymond a legegyszerűbb. ESTERHÁZY ■ A kemény diktatúrában csönd van. Nem lehet beszélni. A puha diktatúrában azonban lehet ilyen utalásosan beszélni, lehet a sorok közt beszélni. Egy diktatúrában mindenki kicsit ferde. A mondataink is ilyenek. Megvan annak az a veszélye, hogy egy idő után az ember ezt már nem veszi észre. Mert ha állandóan észrevenné, akkor abba belepusztulna.

NÁDAS ■ Az Emlékiratok könyvét sikerült úgy megírnom, hogy a Shoah kimaradt belőle, a Holokauszt története, nevezzük bárminek, kimaradt, mert a szocialista diktatúra belső életére koncentráltam, csak nyomjelek maradtak, de a fasiszta diktatúra belső élete kimaradt a regényből. Mások is figyelmeztettek a hiányra. A rettenetesre sikeredt huszadik század, és itt nem csupán a magyar történetről van szó, hanem Európa történetéről, a világ történetéről, a fasiszmus belső története

nélkül egyszerűen nem érthető. Olyan irodalmi eszközöket kellett keresnem, amelyek által tisztességesen ábrázolhatóvá válik valami, amit én nem éltem át ugyan tudatosan, mégis az életem része. Nekem is voltak hamis papírjaim. Kovács Péternek hívtak, római katolikus voltam, ezeket a papírokat a vegyész nagybátyám gyártotta abban a pincében, ahová az apámmal együtt be voltak falazva. Éppen emiatt, mert magam is túlélő vagyok, úgy gondolom, hogy a Holokausztot nem lehet fikcionalizálni. A túlélésnek tényleg van egy kiheverhetetlen, nagyon mély szégyene. És alapvetően az volt a véleményem, hogy aki nem felnőtt tudattal élte túl a katasztrófát, nem írhat róla. Meg akartam kérdezni Kertész Imrétől, hogy megtehetem-e mégis. Együtt voltunk Frankfurtban, a repülőtéren tettem fel a kérdést, egy busz vitt ki minket a repülőhöz. Iszonyatos lárma volt, a gépek már járatják a motorjait, rettenetes lárma volt. És ott ordítva megkérdeztem tőle, hogy 'mondd, Imre, írhatok én a Holokausztról?' 'Miről?' 'A Holokausztról!' Egy pillanatra talán bizonytalanná vált. Megpróbáltam ordítva elmagyarázni, hogy mit akarok tudni tőle, miért kérdezem. Ez számomra nem morális kérdés, hanem szakmai. Már álltunk a lépcsőnél, és akkor boldog, fényes mosoly terült az arcára... azt kiáltotta, hogy, írhatok, miért ne írhatnék, és rögtön boldogan megerősítette, hogy « Igen, írhatsz róla ! » Nem vagyok egészen biztos, hogy ez az igen vajon nem nemet jelentett-e, de hát a feloldozást, az abszolúciót megkaptam.

A Harmonia és a Javított – mintha egy párhuzamos világba estem volna

ARTE ■ A náci megszállók és magyar cinkosaik bűntettei után újabb terror kerítette hatalmába Magyarországot, amelyet az egypártrendszer kényszerített rá. Ez a terror, lecsillapodott formában, a nyolcvanas évek végéig dübörgött. Az egész társadalmat szigorúan megfigyelték, nyilvántartották. Az ÁVH, a magyar titkosszolgálat óriási kém- és besúgóhálózatot állított fel. Senki sem bújhatott ki az ellenőrzése alól.

ESTERHÁZY MARCELL – JCE, MAGYARORSZÁG, HERMES & ERIKA (2012) 55x35 CM, GICLÉE PRINT

ESTERHÁZY ■ Az embert elfogja a rémület mindig, amikor egy archívumban van, hogy minek ez a sok papír. Mit rögzít? És jól rögzít-e? Részt rögzít? Mást rögzít? Tehát van valami féltetes mindig ezekben, nagyon izgalmas is, de van valami, amitől csak megijedni lehet.

A Történelmi Hivatal az, ahol őrzik azokat az iratokat, amelyeket a titkos rendőrség (mondjuk így egyszerűen) csinált rólunk. És ezt meg akartam nézni, de nem nagyon akartam megnézni. Ez '99-ben volt, és én akkor a *Harmonia Caelestis*-nek már a végén jártam.

Az igazgató várt és nagyon izgatott volt és ... ezt én... hát gőgösségemben úgy ítélt meg, hogy azért olyan izgatott, mert ilyen nagyon híres emberrel találkozok, mint amilyen én vagyok. Mondta, hogy hát rólam nagyon kevés anyag van, tényleg érdektelen dolgok voltak, tehát, hogy úgy mondjam, nem álltam a titkos rendőrség figyelmének homlokterében.

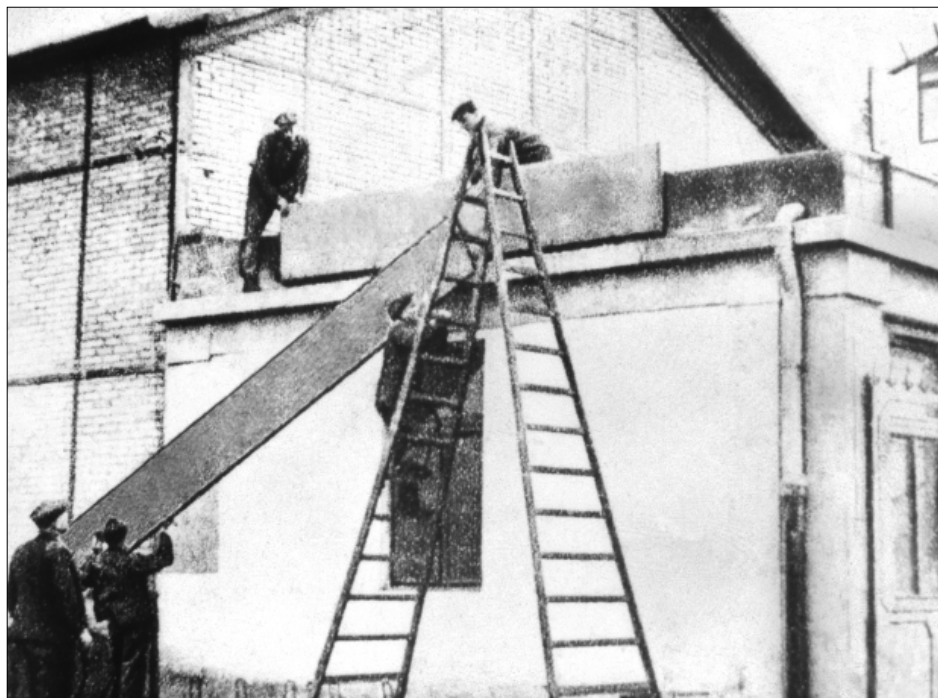
És akkor áttolt egy... egy dossziét. Kinyitottam, kézzel írt jelentések voltak benne. Amikor kinyitottam, azonnal megismertem az apám írását (mert nagyon szép írása volt). Gyorsan visszacsuktam. Láttam valamit, amit igaznak kellett elfogadnom, amit azonban semmi nem erősített meg az életemből, tehát olyan volt, mint hogyha egy párhuzamos világba estem volna.

Hogy mit gondoltam írás közben? Mindenfelét gondoltam közben, a dühtől a szeretetig, a szeretethiánytól a felháborodásig.

Amikor egyre inkább ez a jelentésíró ember állt előttem, akkor nem nagyon láttam, hogy mi közöm van hozzá. És akkor lett egy pillanat, valahol fordult ez, s hirtelen ráláttam a törekénységére, hogy jobban megértem az életét, jobban megértem, hogy mért ivott... Az elesettségének a heroizmusát.

Regresszív fázisban vagyunk, a progresszió erői lemerültek

ARTE ■ Javított kiadás: *élelátó és felkavaró bajónapló az apa áruálásának felfedezéséről, a titkos ügynökekről, akik a politikai rendőrség*

1957-ben Csanádi néven beszervezett. Posztumusz párbeszéd, két egymásba folyó írásmód. Pirossal az apa jelentéseinek gondosan lemásolt szövege, feketével a kommentárok, a fiú kérdései: hogyan válhat besúgóvá egy olyan ember, aki megszenvedte a kommunista hatalom erőszakosságát?

ESTERHÁZY ■ Van egy ilyen magyar mondás, hogy „aki kíváncsi, hamar megöregszik”. Hogyha nem vagyok annyira kíváncsi, akkor nem tudom meg. De jobb így, mire óvjam magam.

Amúgy az egész történet nem érthető a család nélkül. Tehát apám éppen azért került ebbe a helyzetbe, mert ennek az úgymond reprezentatív családnak a tagja volt, tehát amikor megszerzték, akkor mintegy a családot is megszerzték. Az áruálás mikéntje ebből is áll.

A legtöbb néző, aki előtt játszottam, az 40 000 ember volt, az sok, viszont teljesen értékelhetetlen helyzetben... Szófia, Levszki stadion... írók egymás közti mérközése. Gondolom, az ottani pártközpont odarendelt 40 000 embert, nyilván vasra verték volna őket, ha nem mennek.

ARTE ■ Az 1989. november 9-ről 10-re virradó éjszaka: a világ összes kamerája előtt a város mindkét részéből összesereglett német fiatalok csákánnyal rombolják szét a berlini falat, a saját romjai alá temetik a Keletet és Nyugatot elválasztó negyven évet. Európa kommunista rezsimjei egymás után omlanak össze, Közép- és Kelet-Európa országai egymás után fedezik fel a demokrácia útját és az újra fellelt szabadságjogokat.

ESTERHÁZY ■ Claudio Magrisnak a *Duna* könyve, nagy tudással és iróniával megírt könyv, valami olyasmiről beszél, hogy volna itt ez a Duna, amely összeköti az országokat, a közös múlt, a kultúra...

És valóban, azt lehetett gondolni, hogy ez a sok közös, akár a közös szenvedés, ami a diktatúrában való létet jelenti, ez egy új közösséget fog adni, teremteni. De nem teremtett.

Hamar kiderült, hogy nagyon sok metaforánk, Dunás vagy nem Dunás, üres.

NÁDAS ■ Jelen pillanatban regresszív fázisban vagyunk, a progresszió erői lemerültek, egyszerűen nincs több tartalék. Egy olyan társadalom, amelynek nincs vagyonos polgársága, azaz nincs középosztálya, nincsen hát közepe, szükségszerűen hanyódik a politikai végletek között. Van egy nagyon szűk újjazdag rétege, aztán egy nagyon nagy tömege, amely inkább elszegényedett, és aztán a maradék egyharmada, amely a létminimum alatt él, gyakorlatilag vegetál. Egy ideig a német és a francia cégek harcoltak egymással a magyar piacért, a németeknek sikerült az energiaipart megszerezniük, a franciáknak a kanalizációt és a vizet megszerezniük. Ezeknek az üzemágaknak a nyeresége a francia és a német polgárok életszínvonalát növelte, és a francia és német politikusok nem gondoltak arra, hogy ezzel aztán a szélsőjobb kedveznek, a szélsőjobb pedig egy antidemokratikus, Európa-ellenes politikai irányzatba fogja a közvéleményt elhajlítani.

ESTERHÁZY ■ Mi most tanuljuk meg, lassan, unintelligensen és kedvetlenül, hogy mit is jelent a kapitalizmus. Régebben azt gondoltuk, hogy a kapitalizmus nem olyan rossz dolog, mert mesze nem tudtuk, hogy hogyan működik. Jól emlékszem, nyugati ismerőseinknek vagy barátainknak mondtuk, hogy micsoda alakok uralkodnak itt nálunk, ilyen-olyan kommunisták. Náluk meg a pénz, választották jelentőségteljesen. Bárcsak már ott tartanánk, sóhajgtunk ott a 80-as években. Most, hogy tényleg a pénz az úr, látjuk, hogy ez nem is olyan mulatságos dolog.

NÁDAS ■ A cigányellenesség ma erőteljesebb, mint az antiszemitizmus, és sokkal veszélyesebb. A cigányok teljesen védtelenek. Ők voltak az elsők, akik elvesztették a munkájukat. A nemzeti konzervatív kormány sok mindent visszabont a társadalom szociális rendszeréből, durva és antiszolidáris a szociális politikája. Ami a társadalom minden rétegét érinti vagy érinteni fogja. De hát ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy ezek a társadalmak, ezek a kelet-európai társadalmak, igen gyakorlatilag az ellenállásban, nem a látványos, aktív ellenállásban, abban félénkek, hanem a passzív ellenállásban, amivel a saját értékeiket, a szellemi értékeiket meg tudják őrizni, például a modernizáció igényét, még a tárgyi értékeiket is megpróbálják megvédeni. Még gyarapodásra is képesek.

ESTERHÁZY ■ Ez olyan társadalom, amelyik fölmondta az önmagával való szolidaritást. Ez nagyon nagy baj. Ezzel összefügg, hogy szinte csak a bizalmatlanság az, amely működik benne. Én is bizalmatlan vagyok. Ez engem is korlátoz. És nem nagyon látom, hogy hol vannak a társadalomban, bennünk, azok a rejtett erők, amelyek ezt megváltoztatnák.

Az volna jó, ha nem ez volna a végszó, nem ez az állpolitikai álelemzés, legyen csak a szokásos, hogy Puskás meg csikós meg gulyás.

(Sylvain Bergère és Francesca Isidori filmje az Arte tv „Az írók Európája” sorozatából)